

Trh myšlenek?

Loni v létě zaznělo z rozhlasu (ve „Výběru“) na objasnění povahy myšlení naší „pozdní doby“ zvláštní slovo: „Filosof je do značné míry i ekonomickým tlakem přinucen opustit ústraní své pracovny a prosazuje se na specifickém trhu myšlenek, ve sféře mnohem více veřejné, než tomu bylo v předchozích generacích.“ Snad tím měla být charakterizována „postmoderní“ situace dnešního filosofa u nás. Jenže postmodernismus k nám přichází ze Západu; tam je často i velmi dobrým filosofům nesnadno se uplatnit nejen na univerzitách, ale dokonce na lyceích; i velmi dobří absolventi čekávají řadu let, než na ně přijde řada a uvolní se pro ně místo. Není mi známo, že by naši – a dokonce i mladí – filosofové byli v takovém sevření. Nejde jen o to, že na středních školách je naprostý nedostatek pedagogů filosoficky náležitě připravených (a proto se výuka nejčastěji flikuje hrozným způsobem, i když i tam jsou i čestné výjimky); obdobná situace je dokonce na nově zřízených nebo zřizovaných univerzitách, kde je po filosofech přímo hlad. A obvykle není ani dost kvalitních adeptů, kteří by se přihlásili do konkurzu. Proč je v naší „pozdní době“ tak neuvěřitelně malý zájem o přednášení filosofie na středních školách, a dokonce na nových malých univerzitách? To vůbec není ekonomický tlak, alespoň nikoliv v běžném smyslu, totiž potřeba najít pro filosofování existenční zajištění. Takové základní životní zajištění dnes každý kvalitnější filosof má anebo alespoň mít může (čímž se nedotýkám jinak zcela nepochybného faktu, že univerzitní učitelé jsou ve srovnání s jinými povoláními a zejména ve srovnání s politiky placeni neuvěřitelně špatně, a už vůbec nechávám stranou, že jejich zajištění knižními a časopiseckými fondy je dost ubohé). Je pravděpodobné, že současná situace nebude v tom či onom směru trvat dlouho. Faktem však zůstává, že skutečný, vážný existenční tlak zatím neexistuje, jinak by konkurzy vypadaly jinak.

Kromě toho tu je ještě další pozoruhodnost. Módu postmodernismu k nám přinášejí nikoliv lidé, kteří na západních univerzitách neuspěli, kteří nenašli navzdory svým kvalitám uplatnění, nýbrž právě naopak lidé, kterým se dokonce i v zahraniční silné konkurenci zdařilo velmi slušně se etablovat (za jiné uveďme v rozhlasovém Výběru také zmíněného profesora Bělohradského). Ani v západní Evropě to nejsou filosofové, kteří se nedostali na univerzitu, ale slavní akademičtí myslitelé, jejichž věhlas zdaleka není omezen na jejich zemi, ale často je jinde – dokonce i v zámoří – nesrovnatelně větší (zase jen za jiné uveďme třeba Derridu nebo Lyotarda, které budeme muset brzo uvést v překladech i k nám). To obojí se mi zdá přesvědčivě dokumentovat, že ekonomickými tlaky postmoderní myšlení vysvětlovat nelze.

Ostatně sám poukaz na „trh myšlenek“ zřetelně míří docela jinam.

Filosof, který by se chtěl dostavit na trh práce, jen aby se uživil, by musel nutně být dost subalterních kvalit; na „trhu myšlenek“ hledá takový myslitel jistě víc než pouhou úživu. O prvním historicky dokumentovaném filosofovi se vyprávěla zkazka, že prozíravě předem skoupil ještě nezralou úrodu oliv a potom, když tím byl spoluobčanům prokázal superioritu filosofie a filosofa i v tak nefilosofické oblasti, celou transakci anuloval tím, že získané peníze zase rozdělil původním producentům oliv. Jestliže se to nestalo, bylo to velmi dobře vymyšleno a ukazuje to naprosto přesvědčivě a pro všechny doby, že filosof některé věci dělat nemá a nebude, chce-li být a zůstat filosofem, a to i kdyby to dovedl. Filosof nebude chodit na trh myšlenek jako na burzu. A filosof také nebude psát projevy politikům, alespoň ne běžně a proto, aby tak své myšlenky prodal za vyšší cenu. V dobách ještě nedávných se filosofovalo i ve vrátnicích, v maringotkách a v kotelnách (pochopitelně se to týkalo i jiných oborů a jiných odborníků). Proč by měl být dnes filosof poddanější a úslušnější než kdysi? Jen proto, že se konstituoval nebo bude konstituovat „trh myšlenek“?

Položme si však otázku, s čím takový filosof na onen „trh“ vlastně může přijít. Trh vzniká tam, kde se setkává nabídka s poptávkou. Někdy předchází poptávka a nabídka je teprve odpovědí na tuto poptávku. Jinde je tomu naopak: přichází nabídka a již tím (a za podpory příslušné reklamy) vyvolává, a tedy vytváří poptávku. Filosof se z podstaty věci na „trhu myšlenek“ ocitá v základních nesnázích již tím, že posuzuje a hodnotí samotnou poptávku; většinou pak na ni odpovídá jejím odmítnutím a pokusem o vyvolání poptávky jiné, propastně odlišné, na kterou však navíc nedovede a někdy ani nechce uspokojivě odpovědět. Poptávka na trhu totiž musí být nabídkou uspokojena, resp. nabídka musí nabízet uspokojení oné potřeby, která poptávku vyvolala. Filosofie je právě proto na trhu velmi rušivým elementem, protože zpochybňuje běžnou poptávku (a většinu „potřeb“, které onu poptávku vyvolaly a vyvolávají) a nabízí něco, po čem – alespoň v té podobě – nikdo nevolal, po čem se nepídil a oč neusiloval. Filosof je proto na trhu jakýmsi cizím prvkem, ba prvkem dokonce rušivým. Chce-li se na trhu udržet a chce-li poptávce vyhovět, musí se přizpůsobit tím, že místo filosofování bude – máme-li se přidržet příkladu Řeka Thalety – obchodovat s olivami anebo alespoň radit, jak s olivami úspěšně obchodovat. Odtud např. ony zvýšené nároky na sdělnost a originalitu vyjadřování. Zajisté je dobré, když filosof dovede své myšlenky srozumitelně podat, a zajisté je dobré, když se vyjadřuje neotřele. Ale srozumitelnost a neotřelost samy o sobě nejsou s to kvalifikovat nějaký text jako filosofický. A naproti tomu víme, že právě většina světodějných filosofických spisů zůstala nejenom ve své době, ale řada z nich natrvalo velmi nesnadnou četbou.

Má-li už filosof vyjít ze své pracovny nebo univerzitní katedry a vydat se

na „trh myšlenek“, pak za jedné základní podmínky, totiž že to bude trh, kde bude skutečně poptávka po myšlenkách, a nikoliv po tom, jak jich využít a případně zneužít k něčemu jinému, nač filosof vůbec nepomyslel a o čem dokonce nemá ani ponětí. Filosof ve většině případů neuzná danou poptávku za dost relevantní, bude ji prověřovat (a i to jen v případech, kde se mu bude zdát, že to za to stojí a že to může být instruktivní z jeho vlastního hlediska) a bude se vždy znovu pokoušet ze své strany situaci poptávky podstatně ovlivnit. Ne pouze tak, že by chtěl upoutat pozornost ještě k něčemu jinému a soustředit ji právě na to. Ne; filosof chce něco docela jiného. Filosofovat můžete začít kdekoliv a kdykoliv; filosof nechce vaši pozornost odvést od toho, co vás právě zaměstnává a o čem máte zájem, ale ukázat právě to, co máte na mysli a co chcete pro své uspokojení získat, v širších souvislostech, a to nejen věcných, ale také zejména časových.

Pochopitelně se filosof ve svém hodnocení může mýlit, ale to platí o každém člověku a o každém lidském podnikání.